

Warszawa, 5.09.2025 r.

dr hab. Jakub J. Szczerbowski, prof. UŁ
Instytut Badań Prawnoporównawczych i Interdyscyplinarnych
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Łódzki

Recenzja rozprawy doktorskiej

W związku z wyznaczeniem mnie przez Radę Naukową Instytutu Nauk Prawnych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego na recenzenta rozprawy doktorskiej mgr **Justyny Anny Kani** (dalej: Doktorantka) przedstawiam następującą recenzję, której konkluzja jest **pozytywna**.

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska zatytułowana „*Due diligence* przedsiębiorstwa w łańcuchach wartości” (Katowice 2025, s. 328). Rozważania w przedmiocie tego, czy przedstawiona rozprawa doktorska spełnia wymogi ustawowe, wymagają ustalenia: czy przedstawiona problematyka stanowi problem naukowy oraz, czy przedstawione wnioski stanowią jego oryginalne rozwiązanie.

1. Tematyka i struktura pracy

Jako temat pracy Doktorantka wybrała zagadnienie należytej staranności przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju w łańcuchach wartości. Tytuł pracy odpowiada tematyce, a sama tematyka została określona w sposób prawidłowy we wstępie. Z zadowoleniem stwierdzam, że omawiana tematyka należy do zagadnień ważnych, społecznie istotnych. Zagadnienie zrównoważonego rozwoju stanowi jedno z najważniejszych wyzwań stojących przed cywilizacją zachodnią, a porażki w jego osiągnięciu będą ważyć na losach obecnego i przyszłych pokoleń, a tym samym na ocenie roli cywilizacji zachodniej przez historię (przynajmniej na współczesnym etapie jej rozwoju).

Doktorantka przyjmuje jako centralnych przedmiot badań Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1760 z dnia 13 czerwca 2024 r. w sprawie należytej staranności przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju oraz zmieniająca dyrektywę (UE) 2019/1937 i rozporządzenie (UE) 2023/2859. Ponadto przedmiotem badań są inne akty prawne, które ukazują porównawcze i systemowe tło podjętych badań. Doktorantka odchodzi od normatywnego terminu łańcucha działalności na rzecz łańcucha wartości, co należy ocenić jako zabieg pozytywny, zwłaszcza że nie ignoruje ona terminu normatywnego w to-

ku wywodu. Temat pracy, jako precyzyjnie określony oraz społecznie ważny zasługuje na pozytywną ocenę.

Praca składa się ze wstępu, dwóch części zawierających łącznie sześć rozdziałów, zakończenia oraz elementów formalnych w postaci wykazów skrótów, źródeł, aktów normatywnych i orzecznictwa, literatury oraz spisu rysunków i tabel. Podział treści na części i rozdziały nie budzi wątpliwości, struktura jest logiczna. Niezręcznością nacechowane jest dzielenie tekstu na mniejsze jednostki redakcyjne, co następuje poprzez wyodrębnienie wyłącznie jednej jednostki. Skutkuje to układem, w którym jednostka 6.3.1.4. zawiera w sobie tylko jedną jednostkę (6.3.1.4.1), która z kolei także zawiera tylko jedną jednostkę redakcyjną: 6.3.1.4.1.1. Wada ta, jako czysto techniczna, nie jest jednak istotna.

Strukturę pracy oceniam pozytywnie.

2. Metodyka pracy i warsztat

W rozprawie zastosowano szereg metod badawczych, które zostały szczegółowo omówione we wstępie. Doktorantka nie tylko nazywa stosowane metody, ale także wskazuje pozycje literatury je opisujące. Dodatkowo omawia względnie szczegółowo sposoby zastosowania poszczególnych metod w rozprawie.

Wśród zastosowanych metod wskazano metodę formalno-dogmatyczną, metodę klasyfikacyjną, komparatystykę prawniczą, podejście interdyscyplinarne, ekonomiczną analizę prawa oraz metodę historycznoprawną. Opis stosowanych metod ujawnia pewne zamieszanie polegające na zaliczeniu do tej samej kategorii zagadnień należących do różnych kategorii. Problem ten dotyczy zaliczenia do kategorii metod badawczych „metody klasyfikacyjnej” oraz komparatystyki prawniczej. Nawet w cytowanej przez Doktorantkę literaturze rozróżnia się pomiędzy celem badawczym a zespołem metod służących jego realizacji – poprawnie byłoby zatem określenie klasyfikacji i komparatystyki jako celów badawczych, nie metod¹. Wada ta miałaby jednak szersze znaczenie, gdyby wpłynęła negatywnie na procedurę badawczą; w tym wypadku nie wpłynęła – co świadczy pozytywnie o intuicjach badawczych Doktorantki.

Metody badawcze dobrane zostały adekwatnie to przedmiotu pracy. Zagadnienie należytej staranności przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju wymaga połączenia kilku metod badawczych oraz interdyscyplinarnego i porównawczego podejścia.

Pod kątem warsztatowym rozprawa została napisana dobrze. Doktorantka cytuje aż 567 pozycji literatury naukowej, co świadczy o jej erudycji. Cytowana literatura należy do

1 Zob. Lina Kestemont, *Handbook on Legal Methodology: From Objective to Method*, 1. wyd. (Intersentia, 2018), 7, 11–14, <https://doi.org/10.1017/9781839702389>.

wielu dyscyplin naukowych, a w zakresie nauk prawnych także jest przekrojowa. Doktorantka zachowuje równowagę pomiędzy przywoływaniem literatury krajowej i zagranicznej. Język pracy jest dojrzały i przejrzysty, pomimo znacznej objętości praca nie jest „przegadana”, nieliczne powtórzenia znajdują bowiem uzasadnienie polegające na ułatwieniu odbioru wyводу.

Pomimo drobnych zastrzeżeń, ogólna ocena tego aspektu rozprawy jest pozytywna.

3. Strona formalna

Strona formalna rozprawy jest dobra. Przypisy bibliograficzne są stosowane w sposób prawidłowy i pozwalają na łatwe zorientowanie się, w jaki sposób korzystano z danego źródła.

W pracy znaleźć można nieliczne błędy językowe (w proporcji do objętości rozprawy), z których pozwolę sobie wymienić tylko po jednym przykładzie z każdej kategorii:

- błędy gramatyczne: „na podstawie Wytyczne ONZ wskazuje się” (s. 197) - podczas gdy powinno być „na podstawie Wytycznych OZN [...]”;

- błędy semantyczne: „prawna ramifikacja tych podmiotów napotykała trudności ze względu na brak ich podmiotowości” (s. 146) – jak się wydaje, słowo „ramifikacja” ani w znaczeniu podawanym przez słownik (<https://sjp.pwn.pl/slowniki/ramifikacja.html>), ani jako kalka z języka angielskiego tu nie pasują;

Elementy formalne takie jak bibliografia, wykazy i załączniki są prawidłowe. Jedy-
nym zastrzeżeniem jest wyodrębnienie źródeł internetowych – co wydaje się w obecnym
czasie nie mieć już merytorycznego uzasadnienia; bez większego znaczenia jest postać
(drukowana czy elektroniczna), w jakiej badacz zapoznaje się z treścią.

Ogólna ocena tego aspektu rozprawy jest pozytywna.

4. Tezy rozprawy

Rozprawę otwiera pytanie badawcze, o to „czy regulacje prawne dotyczące *due diligence* CSDDD wpływają na zakres i charakter odpowiedzialności korporacji transnarodowych w globalnych łańcuchach wartości w kontekście ochrony praw człowieka oraz środowiska”, na podstawie tego pytania Doktorantka stawia hipotezę, że „legislacja dotycząca *due diligence* CSDDD prowadzi do przeobrażenia »miękkich« standardów odpowiedzialności korporacyjnej w prawnie wiążące obowiązki, co skutkuje (1) rozszerzeniem zakresu odpowiedzialności firm w globalnych łańcuchach wartości oraz (2) wypełnieniem istnieją-

cych luk prawnych, rozumianych jako brak jednoznacznych regulacji i skutecznych mechanizmów egzekwowania odpowiedzialności prawnej transnarodowych korporacji”.

Rozdział pierwszy podejmuje próbę umiejscowienia pojęcia należytej staranności przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju w perspektywie historii i teorii prawa. Nie jest to zadanie łatwe ze względu na wieloznaczność kontekstów i celów użycia terminu staranność na przestrzeni wieków oraz w różnych systemach prawnych. Doktorantka mierzy się ze znaczeniami tego pojęcia w prawie rzymskim, *common law*, prawie cywilnym, prawie publicznym międzynarodowym, a także w rozumieniu M&A. Stosunkowy obszerny wywód dotyczący znaczeń tego terminu w bardzo różnych kontekstach nie tylko daje czytelnikowi obraz tła historyczno-porównawczego, ale także wykazuje aktualność tych rozważań na gruncie głównego problemu badawczego; Doktorantka wykazuje bowiem, że elementy omawianych kontekstów korespondują z treścią tego pojęcia na gruncie CSDDD.

Rozdział drugi wykracza poza nauki prawne i odnosi się do wyjaśnienia pojęcia należytej staranności przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju w naukach o zarządzaniu. Dyskusyjne jest otwieranie rozdziału cytatem z C. Znamierowskiego będącym apelem o wykraczanie na studiach poza dogmatykę prawniczą (s. 73) – oczywiście należy się z nim zgodzić, ale sama teza, w obliczu bogatego *curriculum* współczesnych uczelni jest zdeaktualizowana. W kontekście nauk o zarządzaniu Doktorantka rozumie *due diligence* jako efekt instytucjonalizacji norm etycznych i zarządczych, która formalizuje standardy zarządzania odpowiedzialnego. W świetle tych rozważań obowiązek należytej staranności jawi się jako zasada prawa dążąca do realizacji określonych wartości, na których oparte są prawa człowieka (s. 86-87). Realizacja tych wartości odnoszona jest do koncepcji CSR i CG w szerszym kontekście tzw. *doughnut economics*. Doktorantka z powodzeniem realizuje zamiar przedstawienia wielowymiarowości zagadnienia obowiązku należytej staranności przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju (w rozumieniu CSDDD).

Celem rozdziału trzeciego jest przybliżenie i sprecyzowanie pojęcia łańcucha wartości, które jest jednym z centralnych pojęć rozprawy. Jest to zabieg niezbędny, mając na uwadze wieloznaczność tego pojęcia. W ramach tych rozważań Doktorantka wyjaśnia i porządkuje terminy związane z pojęciem łańcucha wartości w wybranych aktach prawa unijnego. Przyjmując ramy teoretyczne M. Portera, dokonuje także klasyfikacji poszczególnych ogniw w łańcuchach wartości, rozróżniając role, wskaźniki zaangażowania, innowacyjność i działania rozwojowe oraz potencjał do generowania przewagi konkurencyjnej.

Doktorantka przeprowadza także studium przypadku na podstawie sektora TCLF (s. 135 i n.). Rozważania te są o tyle cenne, że ukazują rzeczywiste negatywne skutki nie-

kontrolowanej działalności przedsiębiorstw transnarodowych, a jednocześnie ujawniają potencjał pozytywnego oddziaływania przestrzegania obowiązku należytej staranności przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju (w rozumieniu CSDDD).

W rozdziale czwartym Doktorantka podejmuje próbę stworzenia definicji *due diligence CDDDD*, mając na uwadze źródła normatywne oraz kontekst teoretycznoprawny. Wychodząc od pojęcia CSR Doktorantka przedstawia szereg problemów, które pojawiają się w związku z funkcjonowaniem w transgranicznych łańcuchach wartości, co skutkuje trudnością w egzekwowaniu norm międzynarodowych w braku adekwatnych norm krajowych (s. 147). Doktorantka przejrzysto opisuje sposób, w jaki rozwiązywanie poszczególnych problemów w stosowaniu wymogów CSR, a następnie ESG prowadzi do wykształcenia koncepcji *due diligence CDDDD*. Próba rekonstrukcji definicji oparta jest nie tylko na aktach normatywnych *hard law*, ale także na wytycznych ONZ, OECD, Deklaracji ILO, standardzie ISO 26000. Rozważania na gruncie tego rozdziału są głębokie i kompleksowe. Pozostawiają one jednak pewien niedosyt polegający na pozostawieniu obietnicy postawionej w tytule rozdziału („Due diligence CSDDD – próba rekonstrukcji definicji”) bez własnej zwięzłej doktrynalnej definicji – chociażby niedoskonałej, mając na uwadze bardzo obszerne opracowanie definicji występujących na gruncie analizowanych aktów. Wydaje się, że dobrym miejscem na tę próbę jest podsumowanie tego rozdziału albo osobny, ostatni podrozdział.

Piąty rozdział zawiera refleksję teoretyczną nad pojęciem *due diligence CDDDD*. Doktorantka, podobnie jak w poprzednich rozdziałach, dokonuje stopniowego i systematycznego wyjaśnienia treści tego pojęcia, biorąc za tło historycznie powiązane z nim pojęcia. W szczególności Doktorantka stawia na rozróżnienie pomiędzy *responsibility*, *liability* i *accountability*, co zwłaszcza w przypadku dwóch pierwszych terminów jest wysoce uzasadnione dla odbiorców posługujących się językiem polskim. Doktorantka zręcznie posługuje się literaturą, przedstawiając poglądy G. Teubnera, P. Calame, M. Young i innych autorów. W tym rozdziale już syntez nie brakuje; Doktorantka przedstawia spójną koncepcję zakresu obowiązków i poprawnie te obowiązki klasyfikuje.

Wieńczący wywód rozdział szósty dotyczy mechanizmów zapewniających przestrzeganie norm regulujących *due diligence CDDDD*. Celem rozdziału jest analiza przepisów obowiązujących w wybranych państwach (głównie Francji i RFN) oraz zestawienie ich z normami wynikającymi z prawa unijnego. Doktorantka nie tylko dokonuje wykładni i porównania przedmiotowych norm, ale także przedstawia historię ich ustanowienia, co dodatkowo ubogaca wywód. Doktorantka zauważa w toku wywodu przekształcenie paradygmatu dobrowolnej odpowiedzialności społecznej przedsiębiorców w paradygmat norm praw-

nych. To przekształcenie – w ocenie Doktorantki – stanowi realizację polityki „podwójnego ruchu”. Doktorantka zauważa, że asymetria informacji pomiędzy klientami a przedsiębiorstwami oraz asymetria władzy pomiędzy państwami rozwijającymi się a międzynarodowymi gigantami, wymagają stosowania dwutorowego podejścia, opartego na normach stosujących zarówno cywilnoprawną, jak i administracyjnoprawną metodę regulacji.

Kończące rozprawę wnioski końcowe stanowią syntezę podsumowań poszczególnych rozdziałów oraz odniesienie się, do postawionej we wstępie hipotezy. Pod względem konstrukcyjnym wnioski końcowe nie budzą wątpliwości. Pod względem treści natomiast, zauważam pewien błąd logiczny polegający na stwierdzeniu, że „hipoteza nie została sfalsyfikowana”. Pożądane byłoby napisanie wprost, czy hipoteza okazała się fałszywa czy prawdziwa. Stwierdzenie, że hipoteza nie jest fałszywa, pozostawia kilka możliwości: hipoteza jest prawdziwa albo nie wiadomo czy hipoteza jest prawdziwa, czy fałszywa (tj. badanie nie pozwala na konkluzję, potrzebne są dalsze badania), albo jest prawdziwa częściowo. Z wywodu wynika, że wynikiem badań jest potwierdzenie postawionej hipotezy – stąd problem ten sygnalizuję jedynie na potrzeby ewentualnej publikacji, nie wpływa on jednak na ogólną pozytywną ocenę rozprawy.

5. Konkluzja

Rozprawa doktorska przedstawiona przez mgr Justynę Annę Kanię wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Podejmuje ona aktualny problem naukowy i rozwiązuje go.

Ze względu na powyższe uznaję, że przedstawiona rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie przedstawionego problemu naukowego, a tym samym spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim i może stanowić przedmiot dalszych czynności w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora.

Ponadto pragnę sformułować następujące pytania, na które będę oczekiwał odpowiedzi podczas publicznej dyskusji w trakcie obrony:

- Czy istnieje różnica w efektywności zapewnienia przestrzegania obowiązku należytej staranności przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju (w rozumieniu CSDDD) pomiędzy spółkami Skarbu Państwa a przedsiębiorcami prywatnymi?
- Jaką treść i charakter (metoda regulacji, podmioty inicjujące stosowanie przepisów) powinny mieć obowiązki prewencyjne postulowane w podsumowaniu rozdziału szóstego (s. 277)?